

ถอดความรู้การบรรยายพิเศษ “องค์ความรู้สู่ปีดินสากล ๒๕๕๘”

หัวข้อ “เรื่องเล่าเขาหินซ้อน”

ใน วันจันทร์ ที่ ๒๒ ธันวาคม ๒๕๕๗ เวลา ๑๓.๓๐ - ๑๕.๐๐ น.

โดย นายเกรียงศักดิ์ หงษ์โต ที่ปรึกษากรมพัฒนาที่ดิน

ตามที่ประชุมใหญ่สมัชชาสหประชาชาติกำหนดให้วันที่ ๕ ธันวาคม ของทุกๆ ปี เป็นวันดินโลก และกำหนดให้ปี ๒๕๕๘ เป็นปีดินสากล ดังนั้นในฐานะที่กรมพัฒนาที่ดิน รับผิดชอบและมีส่วนผลักดันให้องค์กรต่างๆ ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรดิน และเพื่อร่วมเฉลิมฉลองปีดินสากล กรมฯ จึงจัดให้มีกิจกรรมต่างๆ ที่แสดงถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ดินและการแก้ไขปัญหาของดินเพื่อการเกษตรกรรม ทั้งนี้ ได้จัดกิจกรรมเสวนาทางวิชาการ องค์ความรู้สู่ปีดินสากล ปี ๒๕๕๘ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรดิน โดยในการเสวนาทางวิชาการครั้งนี้เป็นการบรรยายพิเศษ เกี่ยวกับความเป็นมา และแนวคิดที่ใช้ในการบริหารจัดการศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อให้บุคลากรกรมพัฒนาที่ดินได้มีโอกาสได้รับฟังความรู้ที่ไม่ได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในช่วงชีวิตการทำงานของผู้มีประสบการณ์ ซึ่งท่านที่ปรึกษากรมพัฒนาที่ดิน นายเกรียงศักดิ์ หงษ์โต ให้เกียรติเป็นผู้บรรยายพิเศษความรู้ด้านการพัฒนาที่ดิน และความรู้ด้านการบริหารจัดการศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ให้แก่บุคลากรของกรมพัฒนาที่ดิน

ท่านอธิบดีกรมพัฒนาที่ดิน นายอภิชาติ จงสกุล ประธานในการรับฟังการบรรยาย ได้กล่าวเปิดการบรรยายพิเศษ “องค์ความรู้สู่ปีดินสากลปี ๒๕๕๘” ครั้งที่ ๓ ไว้ว่า “ประสบการณ์ในการทำงานเป็นสิ่งสำคัญ เพราะวิธีการในการพัฒนานั้นมีขั้นตอนมากมาย ในแต่ละพื้นที่มีปัญหาแตกต่างกันไป ซึ่งปัญหาเหล่านั้นบางท่านในที่นี้อาจจะไม่เคยมีโอกาสดูสัมผัส การที่ท่านที่ปรึกษากรมฯ นำเรื่องราวของประสบการณ์ในการทำงาน มาเล่าสู่กันฟัง ก็จะช่วยให้เราได้มีโอกาสบันทึกประวัติศาสตร์การทำงานของกรมพัฒนาที่ดิน และมีการบันทึกองค์ความรู้ที่จะนำไปถ่ายทอดเพื่อประโยชน์ในการทำงานของข้าราชการหรือคนรุ่นหลังต่อไป ”

ท่านที่ปรึกษากรมพัฒนาที่ดิน นายเกรียงศักดิ์ หงษ์โต ได้เล่าประสบการณ์จากที่เคยทำงานที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน มากกว่า ๖ ปี ในการบรรยายพิเศษ ว่า เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๒๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมาเปิดพระบวรราชานุสาวรีย์ ของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ ตำบลเขาหินซ้อน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ณ ที่นั้น ได้มีราษฎรนำนมกล่ำๆ ถวายที่ดินบริเวณตำบลเขาหินซ้อน เพื่อต้องการให้สร้างพระตำหนัก ด้วยเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปที่ไหนก็พยายามที่จะพัฒนาทำให้ที่ดินอุดมสมบูรณ์ดีขึ้น

ภาพที่ ๑ สภาพพื้นที่ก่อนดำเนินการ พ.ศ.๒๕๒๒

ท่านได้อธิบายเกี่ยวกับพื้นที่ดินด้วยว่า ก่อนหน้าที่จะได้ทำงานที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน ได้เคยเห็นภาพของพื้นที่เนื่องจากเคยได้ร่วมทำวิทยานิพนธ์ที่บางปะกง(ที่เป็น สถานีพัฒนาที่ดิน ฉะเชิงเทราในปัจจุบัน) กับ คุณชูเกียรติ ลิ้มอรุณ คุณโสภณ จันทรเจริญสุข และคุณสุวิทย์ สระทองคำ ในสมัยก่อนบริเวณพื้นที่เขาหินซ้อนมีดินและพื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์ ต่อมาผืนดินเสื่อมโทรมลง ไม่สามารถทำการเกษตรได้ ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ เนื้อดินเป็นทราย มีการชะล้างพังทลายของดินสูง มีการปลูกมันสำปะหลังติดต่อกันเป็นเวลานานโดยไม่มีการปรับปรุงบำรุงดิน ผลผลิตที่ได้ต่ำลงมาก มีการตัดทำลายป่าแล้วปลูกพืชไร่ เช่นข้าวโพด และมันสำปะหลัง ซึ่งทำให้ดินจืดและกลายเป็นดินทราย มีแร่ธาตุน้อย ในฤดูแล้งมีการชะล้างเนื่องจากลมพัด(wind erosion) ในฤดูฝนมีการชะล้างเนื่องจากน้ำเซาะ(water erosion) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้ฟื้นฟูดินเสื่อมโทรม ถ้าหากไม่ช่วยกัน ลงท้ายประเทศไทยทั้งประเทศจะกลายเป็นทะเลทรายหมด เจ้าหน้าที่ที่ใส่ใจและพยายามหาวิธีที่จะฟื้นฟูดินให้เป็นดินที่ใช้ประโยชน์ได้

เมื่อเริ่มตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน สิ่งแรกที่พวกเราเห็นคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงถือแผนที่ ท่านทรงวางแผนว่าตรงไหนจะสร้างแหล่งน้ำได้ ตรงไหนเป็นทางน้ำที่จะสร้างความชุ่มชื้น เพราะหัวใจของการทำการเกษตรคือต้องมีน้ำ ที่เขาหินซ้อนก็เช่นกัน ท่านทรงแนะนำเรื่องน้ำเป็นเรื่องแรก เน้นหนักในเรื่องชลประทานว่าจะสร้างแหล่งน้ำที่ใด หลังจากนั้นจึงปรับปรุงดินโดยหว่านพืชบำรุงดิน พืชตระกูลถั่ว ทั้งกรมวิชาการเกษตร กรมพัฒนาที่ดิน ต่างก็ช่วยกันปลูกใน ๔ - ๕ ปีแรก เพราะต้นไม้ดั้งเดิมค่อนข้างเหลือน้อย ต้นไม้ไม่ค่อยขึ้น ก็ปล่อยให้ลูกไม้ขึ้นพร้อมทั้งปลูกแซมในที่โล่ง ทำให้เราได้ข้อคิดว่าการที่จะทำอะไรไม่ใช่จะเริ่มได้เลย เราต้องนับถอยหลัง โดยที่เขาหินซ้อนนั้น ก่อนอื่นเลยให้รับดำเนินการเรื่องแหล่งน้ำเสียก่อน ดีที่สุดสำหรับแหล่งน้ำคือป่าไม้ จึงเริ่มมีการปลูกไม้น้ำ ไม้โตเร็ว พวกกระถินยักษ์ กระถินณรงค์ ไม้ใช้สอยก็เริ่มโตขึ้นมา พืชพันธุ์ไม้ดั้งเดิมก็เติบโตได้ดี

ภาพที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรสภาพพื้นที่ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน เมื่อวันที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๒๕

ที่มา : ข้อมูลจากหนังสือ ๘๐ ทศวรรษแห่งการพัฒนา
จัดทำโดย สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อ
ประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเข้าใจถึงธรรมชาติ ทรงมองอย่างละเอียดถึงปัญหาธรรมชาติ หากเราต้องการแก้ไขธรรมชาติ จะต้องใช้ธรรมชาติเข้าช่วยเหลือ ได้มีพระราชดำริ เรื่องการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ปล่อยให้ธรรมชาติช่วยในการฟื้นฟูธรรมชาติ หรือแม้กระทั่งการปลูกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง ได้แก่ ปลูกไม้ เศรษฐกิจ ไม้ผล และไม้พืชนอกจากได้ประโยชน์ตามชื่อของไม้แล้ว ประโยชน์ที่ลึกซึ้งคือ ยังช่วยรักษาความชุ่มชื้น ให้แก่พื้นดินด้วย ซึ่งเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ดินและน้ำที่เกี่ยวกับงานของกรมพัฒนาที่ดินโดยตรง

ท่านที่ปรึกษากรมพัฒนาที่ดิน นายเกรียงศักดิ์ หงษ์โต แนะนำรายการโทรทัศน์ที่ได้มีการนำผู้รู้ ทั้งหลายมาพูดแนวทางการพัฒนาการเกษตร นวัตกรรมเกษตร ชื่อรายการ “คุยจริงใจสไตล์หมอชัย” ช่อง True Vision วันอาทิตย์ ช่วง ๒ - ๓ โมง ซึ่งเป็นเรื่องที่พวกเราควรติดตาม เนื่องจากกรมพัฒนาที่ดินต้องตระหนักอยู่เสมอในฐานะที่เราคือผู้ตั้งต้น คือ ดิน ดังนั้น ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม เราต้องให้ผู้เกี่ยวข้องรู้ศักยภาพและข้อจำกัดของ ดินในพื้นที่ของเขา และบริหารจัดการเองได้ ถึงแม้ว่าเขาจะมีข้อจำกัดต่างๆ ที่ไม่สามารถดำเนินการตามผล การศึกษาวิเคราะห์ของเราได้ทันที แต่เมื่อใดก็ตามที่เขาพึ่งพาตนเองได้ เขาจะได้จัดซื้อจัดหาวัสดุดำเนินการปรับปรุง บำรุงดินได้เองตามที่เราได้เคยแนะนำ โดยที่ไม่ต้องมาพึ่งพาเรา

ทศพิธราชธรรม

เมื่อเริ่มก่อตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มทำโครงการ ต่างๆ ในระยะแรก ที่ไม่มีความพร้อมในการทำงานมากนัก และทรงพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์มาใช้ในการดำเนินงานทั้งสิ้น พระองค์ทรงงานตามทศพิธราชธรรมซึ่งข้าราชการควรจะจดจำ และนำไปเป็นต้นแบบในการ

ปฏิบัติงานสนองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทศพิธราชธรรม ประกอบด้วยหลักธรรม ๑๐ ประการ ได้แก่

๑. ทาน คือ การให้ ซึ่งได้แก่ อามิสทาน(การให้สิ่งของ) ธรรมทาน(การให้ความรู้) และอภัยทาน
๒. ศีล คือ การมีความประพฤติดีงาม สวรรวม กาย วาจา ใจ ประพฤติตนเป็นตัวอย่างที่ดี ให้เป็นที่เคารพนับถือของประชาชน
๓. ปริจจาคะ คือ การบริจาค การเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม
๔. อาชชวะ คือ การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน ชื่อตรงต่อคำพูด ชื่อตรงต่อวิชาชีพ ชื่อตรงต่อเวลา ชื่อตรงต่อตัวเอง
๕. มัททวะ คือ การมีอัธยาศัยดี ซึ่งถ้าเป็นยุคนี้ ต้องเรียกว่ามีความใจกว้างในการรับฟังให้ประชาชนติติงได้ ไม่ถือ ไม่รัง ไม่บ้าหรือมัวเมาในอำนาจ
๖. ตปะ คือ การบำเพ็ญความเพียร เพื่อกำจัดความเกียจคร้านและความชั่ว พยายามลดกิเลสของตน เมื่อเห็นผลประโยชน์วิ่งผ่านหน้า ตปะ จะเป็นสิ่งเหนี่ยวรั้งไม่ให้คนดีเสียคน
๗. อักโกธะ คือ การไม่ถือโกรธ ไม่ผูกพยาบาท หรือจงเกลียดจงชังคนใดคนหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง นักปกครองใด ครองธรรมะข้อนี้ไม่ได้ ก็อาจจะนำไปสู่การสร้างความยุติธรรมในการตัดสินใจ
๘. อวิหิงสา คือ การไม่เบียดเบียน อันได้แก่ ประชาชน เพื่อนร่วมงาน ลูกน้องของตน หน่วยงาน และครอบครัวของตนเอง เพราะการเบียดเบียน นำไปสู่การเอาเปรียบ ทำให้เสียนิสัยและนำไปสู่พฤติกรรมคอร์รัปชัน
๙. ขันติ คือ การมีความอดทน อดกลั้น ต่อแรงกดดันต่างๆ
๑๐. อวิโรธนะ คือ ความไม่คลาดในธรรม ในการทำงาน อย่าให้ประชาชนเคลือบแคลงสงสัย นั่นคือการทำงานอย่างโปร่งใส ตรงไปตรงมา

ขอฝากไว้ว่าทั้ง ๑๐ ประการนี้ หากเจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดินได้ศึกษาและพยายามนำไปปฏิบัติ โดยเรียนรู้จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ก็จะทำให้กรมพัฒนาที่ดินเป็นหน่วยงานที่เป็นที่ยอมรับ และเป็นที่เชื่อถือศรัทธาของประชาชนได้ เราต้องประพฤติตนเป็นแบบอย่าง เท่าที่เห็นการขับเคลื่อนงานหมอดินอาสาของกรมพัฒนาที่ดิน ประมาณได้ว่ามีอยู่ครั้งหนึ่งที่เขามีความเข้าใจ ยอมรับ และร่วมมือกับเราในการพัฒนางานต่างๆ เราต้องมีความเพียร ต้องอดทน และที่สำคัญต้องไม่เบียดเบียน ไม่ทุจริตคอร์รัปชัน วันนี้สิ่งที่ทำให้เราพัฒนาไม่ทันสิงคโปร์ เกาหลีใต้ เวียดนาม เพราะยังมีเรื่องของ การทุจริต คอร์รัปชัน

ท่านที่ปรึกษากรมพัฒนาที่ดิน นายเกรียงศักดิ์ หงษ์โต ได้ให้แนวทางในการทำงานว่า ให้ไปศึกษาหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ซึ่งเป็นการดำเนินงานในลักษณะทางสายกลางที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทย โดยทรงเน้น “การพัฒนาคน” เป็นตัวตั้ง และยึดหลักผลประโยชน์ของปวงชน การมีส่วนร่วมตัดสินใจของประชาชน ตลอดจนภูมิสังคมและการพึ่งตนเอง โดยรู้จักประมาณตนและดำเนินการด้วยความรอบคอบระมัดระวัง มีเทคโนโลยีที่เหมาะสมดำเนินการได้อย่างประหยัด และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) รวบรวมหลักการทรงงานไว้ถึง ๒๓ หลักการ ซึ่งสามารถน้อมนำไปปฏิบัติในวาระและโอกาสต่างๆตามความเหมาะสม ได้แก่ ๑. ศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ ๒. ระเบิดจากข้างใน ๓. แก้ปัญหาที่จุดเล็ก ๔. ทำตามลำดับขั้น ๕. ภูมิสังคม ๖. องค์กรรวม ๗. ไม่ติดตำรา ๘. ประหยัด เรียบง่าย ได้ประโยชน์สูงสุด ๙. ทำให้ง่าย ๑๐. การมีส่วนร่วม ๑๑. ประโยชน์ส่วนรวม ๑๒. บริการรวมที่จุดเดียว ๑๓. ทรงใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ ๑๔. ใช้ธรรม ปราบธรรม ๑๕. ปลุกป่าในใจคน ๑๖. ขาดทุนคือกำไร ๑๗. การพึ่งตนเอง ๑๘. พอยู่พอกิน ๑๙. เศรษฐกิจพอเพียง ๒๐. ความซื่อสัตย์ สุจริต จริใจต่อกัน ๒๑. ทำงานอย่างมีความสุข ๒๒. ความเพียร :พระมหาชนก ๒๓. รู้ รัก สามัคคี

จากประสบการณ์ของผมที่ได้ทำงานที่เขาหินซ้อนตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๐ รวมประมาณ ๖ ปีเศษ ก็เห็นการดำเนินงานที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน เป็นไปในลักษณะ “ทำตามลำดับขั้น” อย่างบูรณาการ โดยมีแนวทางในการพัฒนาพื้นที่อยู่ ๔ – ๕ ประการหลักๆ

ประการแรก คือ ต้องศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ วิเคราะห์หาต้นเหตุของปัญหา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมองปัญหาในภาพรวม(Macro) ก่อนเสมอ แต่การแก้ปัญหาจะเริ่มจากจุดเล็กๆ(Micro) คือการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ที่คนมักจะมองข้าม ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า “...ถ้าปวดหัวก็คิดอะไรไม่ออก อย่างนั้นต้องแก้ไขการปวดหัวนี้ก่อน มันไม่ได้เป็นการแก้อาการจริง แต่ต้องแก้ปวดหัวก่อน เพื่อที่จะให้อยู่ในสภาพที่คิดได้แบบ(Macro) นี้เขาจะทำแบบรู้ทั้งหมด ฉันไม่เห็นด้วย..อย่างบ้านคนอยู่รอบนอก บ้านนี้มันผุดตรงนั้น ผุดตรงนี้ ไม่คุ้มที่จะไปซ่อม.เอาตกลงรื้อบ้านนี้ระเบิดเลย เราจะไปอยู่ที่ไหน ไม่มีที่อยู่...วิธีทำ ต้องค่อยๆ ทำ จะไประเบิดหมดไม่ได้ ”

ประการที่สอง คือ สร้างความเข้าใจ โดยเราต้องทำเป็นขั้นตอน ทรงตรัสว่า “ต้องระเบิดจากข้างใน” หมายความว่า ต้องทำให้คนที่เราเข้าไปพัฒนามีสภาพพร้อมที่จะรับการพัฒนา มิใช่การนำเอาบุคคลจากสังคมภายนอกเข้าไปหาชุมชนหมู่บ้านที่ยังไม่ทันได้มีโอกาสเตรียมตัวหรือตั้งตัว การพัฒนาใดๆ ต้องคำนึงถึงสภาพภูมิประเทศ ลักษณะนิสัยใจคอของคน ต้องสร้างความเข้าใจ เข้าถึง จึงจะเกิดการพัฒนา ทำอย่างไรจึงจะทำให้เขาเข้าใจว่าสิ่งที่เราเสนอให้ เป็นสิ่งที่เหมาะสมและสามารถนำไปปฏิบัติได้ นี่คือการแตกต่างระหว่าง Teaching กับ Coaching ต้องเอาคนเป็นศูนย์กลาง

ประการที่สาม คือ การพึ่งพาตนเอง จะเห็นได้ว่าในระยะหลังเรามีปัจจัยการผลิตโดยได้แจกจ่ายปัจจัยต่างๆ ไป โดยไม่คำนึงถึงความสอดคล้องกับสิ่งที่เขาจะนำไปใช้ นำไปปฏิบัติได้ น้อยคนที่ได้รับแจกปัจจัยการผลิตไปแล้วนำไปใช้ บางครั้งมีจำนวนไม่พอที่จะใช้สำหรับทำงานจริง ฝ่ายข้าราชการเองก็ไม่ได้ลงมือทำงานจริงจึงเพราะมัวแต่เสียเวลาไปแจกจ่ายของ จึงข้อผูกข้อคิดไว้ด้วยว่า เบื้องต้นควรแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เพื่อให้ประชาชนมีความแข็งแรงพอที่จะดำรงชีวิตได้ต่อไป แล้วขั้นต่อไปก็คือการพัฒนาให้สามารถ “พึ่งตนเองได้” ในที่สุด

ประการที่สี่ คือ การแลกเปลี่ยนความรู้และการถ่ายทอดเทคโนโลยี เมื่อรู้ เข้าใจ ก็จะทำค่อยๆ เพิ่มการพึ่งพาตนเองได้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาทุกศูนย์เป็นแหล่งที่รวบรวมกำลังเจ้าหน้าที่จากทุกกรม กอง ทั้งในด้านเกษตรหรือด้านสังคม มีต้นทาง คือ ผู้เป็นเจ้าของที่จะให้ประโยชน์และปลายทาง คือ ประชาชนจะได้รับประโยชน์

ประการที่ห้า คือ ความบริบูรณ์ขององค์ความรู้ ให้เขาสามารถขับเคลื่อนตนเองไปได้ สิ่งนี้ต้องเกิดจากความเพียร ให้อู่อตัวอย่างจากพระราชนิพนธ์ เรื่อง “พระมหาชนก” กษัตริย์ผู้เพียรพยายามแม้จะไม่เห็นผัγγก็ยังว่ายน้ำต่อไป พระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มทำโครงการต่างๆ ที่ระยะแรกไม่มีความพร้อมในการทำงาน แต่พระองค์ก็ได้ท้อพระราชหฤทัย มุ่งมั่นพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองต่อไป

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

การริเริ่มโครงการจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน เป็นช่วงระยะเวลาเดียวกับที่กรมพัฒนาที่ดินเริ่มต้นในการจัดระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน เป็นศูนย์ศึกษาการพัฒนาแห่งแรกก่อนที่จะมีศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ แห่งอื่นๆ ตามมา รวมทั้งสิ้นมี ๖ แห่งในปัจจุบัน คือ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จ.ฉะเชิงเทรา ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิภพทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จ.นราธิวาส ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จ.สกลนคร ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จ.เชียงใหม่ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จ.เพชรบุรี ศูนย์ศึกษาพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จ.จันทบุรี

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นส่วนหนึ่งในหลายๆ ภารกิจด้านการพัฒนาพื้นที่ดิน ที่พระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับรางวัลนักวิทยาศาสตร์ดิน และอีกหลายๆ รางวัล

หากไปศึกษาค้นคว้าเรื่องศูนย์ศึกษาการพัฒนาทั้ง ๖ ศูนย์ให้ดีก็เห็นว่า ทั้ง ๖ ศูนย์เป็นเรื่องของการพัฒนา
ลุ่มน้ำย่อยๆ ทุกแห่ง ให้มีน้ำ มีป่าต้นน้ำ มีการพัฒนาทรัพยากรดิน และมีการบริหารจัดการ ไม่ว่าจะปลูกพืช
เลี้ยงสัตว์ และการประมง ทุกศูนย์ฯ จะเหมือนกัน เพียงแต่สภาพปัญหาแตกต่างกัน เช่น ทางภาคเหนือซึ่งมีปัญหา
ป่าต้นน้ำ ต้องเน้นการปลูกป่า ที่สกลนครมีสภาพป่าเสื่อมโทรม ต้องสงวนป่า เพิ่มแหล่งน้ำและแก้ปัญหาดินเค็ม
บางส่วน ที่พิกุลทอง ดินเป็นพรุ ต้องมีการแยกให้ชัดเจนตรงไหนที่ต้องอนุรักษ์ไว้ ห้ามแตะต้อง และตรงไหนที่ต้อง
พัฒนา ตัวอย่างที่เห็นชัดเจนคือที่ บ้านยูโย ซึ่งทำนอธิปไตยพัฒนาที่ดินคนปัจจุบัน ได้บรรยายพิเศษในคราวที่แล้ว
ที่ห้วยทรายคือป่าเก่าที่เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ต่อมาก็ถูกบุกรุกปลูกสัปรด ดินก็ตื้น ดินเสื่อมโทรม ที่คุ้งกระเบนเป็น
การพัฒนาชายฝั่งที่เป็นแหล่งต้นกำเนิดสัตว์น้ำจะดูแลรักษาอย่างไร ที่เขาหินซ้อนนี่คือพลิกทะเลทราย จะต้องฟื้นฟู
สภาพดินอย่างไรให้ทำการเกษตรได้ เป็นต้น

การบริหารศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน แรกๆ ไม่ได้ใช้ชื่อว่าศูนย์ศึกษา เป็นเพียงโครงการซึ่ง
ดูแลโดยกองๆ หนึ่งในสภาพนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เนื่องจากการก่อตั้งศูนย์ศึกษา การพัฒนาแห่งแรก
จึงให้นาหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาร่วมดำเนินงานในพื้นที่ในลักษณะผสมผสาน มี กรมวิชาการเกษตร กรมส่งเสริม
สหกรณ์ กรมส่งเสริมการเกษตร กรมป่าไม้ กรมประมง กรมปศุสัตว์ กรมชลประทาน กรมพัฒนาชุมชน กรมโยธาธิการ
วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยี จะเชิงเทรา และมีหน่วยงานนอกศูนย์ฯ โดยมีกรมพัฒนาที่ดิน เป็นหน่วยงานหลัก
ประสานการทำงานในรูปคณะกรรมการ ข้อดี คือ หน่วยงานจากหลายกระทรวงได้เข้ามาปฏิบัติงานร่วมกัน
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์พัฒนาด้านการเพาะปลูก กระทรวงมหาดไทยพัฒนาอาชีพ กระทรวงศึกษาธิการ ก่อตั้ง
วิทยาลัยเกษตรกรรม โดยสร้างหลักสูตรไม่ให้เหมือนวิทยาลัยเกษตรทั่วๆ ไป แต่ต้องการเน้นให้มีการลงมือปฏิบัติ
จริง พระองค์ท่านทรงพัฒนาทั้งคนและงาน พัฒนาตั้งแต่ข้าราชการ โดยพยายามฝึกให้พวกเราคิดและทำงาน
ร่วมกันให้ได้ มีลำดับขั้นตอนในการทำงาน ไม่ชิงดีชิงเด่น ไม่แย่งกันทำงาน หากทุกหน่วยงานทำงานประสานกันได้
มีความตั้งใจที่จะทำ เข้าใจกัน ก็จะขับเคลื่อนงานได้ง่าย ท่านได้เน้นเรื่องนี้ สำหรับ ข้อเสีย นั้นคือธรรมชาติของคน
จะต่างคนต่างอยู่ ไม่ประสานกันและมีการกระทบกระทั่งกัน ชิงดีชิงเด่น แย่งกันทำแล้วงานก็ล้มเหลว การมี
คณะกรรมการหลายคณะเป็นลักษณะที่เรียกว่า “มากหมอมากความ ทำงานไม่ได้” งานไม่ก้าวหน้าเนื่องจากปัญหา
เรื่องคน จะเห็นได้ว่าศูนย์ศึกษาการพัฒนาแห่งอื่นๆ ที่ตั้งในภายหลังจะไม่มีหน่วยงานมากเหมือนที่ ศูนย์ศึกษาการ
พัฒนาเขาหินซ้อน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเสด็จพระราชดำเนินมาที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน ใน
ปี ๒๕๒๒ ๒๕๒๓ และ ๒๕๒๗ หลังจากนั้นก็ไม่เสด็จติดต่อกันเป็นเวลา ๑๓ ปี จนกระทั่งปี ๒๕๔๐ ช่วงระยะเวลา
ตั้งแต่ ปี ๒๕๒๗ - ๒๕๔๐ ที่คณะเจ้าหน้าที่ที่บริหารศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนรอที่จะรับเสด็จ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ นั้น ทางคณะกรรมการก็พยายามสร้างร่วมมือ ทบทวนกระแสพระราชดำรัส
และลงมือปฏิบัติตามให้ครบถ้วน ตามลำดับขั้นตอนที่ทรงแนะนำ ๕ เรื่อง ทั้งนี้ มี ๔ เรื่องที่ปฏิบัติได้ครบเกือบ
สมบูรณ์ คือ การพัฒนาสภาพแวดล้อม ดิน น้ำ ป่าไม้ การทดลอง วิจัย สาธิต การสร้างแหล่งศึกษาเรียนรู้การ
พัฒนาและแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ การสร้างพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต จนกระทั่งเมื่อวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๔๐
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรสภาพพื้นที่ศูนย์ศึกษา การพัฒนาเขาหินซ้อน
อีกครั้ง (ภาพที่ ๓) ซึ่งขั้นตอนการพัฒนาพื้นที่เขาหินซ้อนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำไว้ มีดังนี้

ภาพที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรสภาพพื้นที่ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน เมื่อวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๔๐

ที่มา : ข้อมูลจากหนังสือ ๘๐ ทศวรรษแห่งการพัฒนา
จัดทำโดย สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อ
ประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

๑. พัฒนาสภาพแวดล้อม ดิน น้ำ ป่าไม้ : ได้ฟื้นฟูป่าไม้ โดยเปลี่ยนจากวิธีการเพาะปลูกปลั้ว และกระถินณรงค์แจก มาเป็นวิธีการปลูกไม้ยืนต้นท้องถิ่น โดยมีการบำรุงรักษาไม้พันธุ์เดิม ปลูกไม้โตเร็ว ปลูกไม้มีค่าหายากทางเศรษฐกิจ รวบรวมพันธุ์ไม้ตามหลักอนุกรมวิธาน

๒. ทดลอง วิจัย สาธิต : ได้ดำเนินการตามแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่ การฟื้นฟูดินเสื่อมโทรม อินทรีย์วัตถุต่ำ ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยเคมี การอนุรักษ์ดินและน้ำ หลุมแฝก คันดิน บ่อตกตะกอน

ในเรื่องของเกษตรทฤษฎีใหม่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งไม่ให้ยึดติดกับตำรา หลักการคือ พื้นที่ ๑๕ ไร่ ประกอบด้วย นา ๓๐% พืช ๓๐% น้ำ ๓๐% ที่อยู่อาศัย ๑๐% ซึ่งได้จากการประเมินว่าที่นาจำนวนเท่าใดจึงจะพอปลูกข้าวสำหรับ ๓ - ๕ คน พื้นที่ที่กำหนดไว้ ๑๕ ไร่ก็นำมาจากสถิติพื้นที่ถือครองโดยเฉลี่ย ดังนั้น สำหรับครอบครัวที่มีพื้นที่ไม่ถึง ๑๕ ไร่ ก็ให้ย่อขนาดลงมา และที่ทรงมีรับสั่งว่าต้องสร้างโรงสีขนาดเล็กประจำหมู่บ้าน ก็เนื่องมาจากโรงสีใหญ่ ๆ ไม่รับสีข้าวให้กับเกษตรกรรายย่อย

๓. สร้างแหล่งศึกษาเรียนรู้การพัฒนาและแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ : ทำหน้าที่เสมือน ศูนย์รวมการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ (one stop service) กล่าวคือ เป็นทั้งศูนย์สรรพวิทยาการ และการพักผ่อนหย่อนใจไปในคราวเดียวกัน

๔. สร้างพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต : ได้ดำเนินการจัดสร้างสวนป่าสมุนไพร โดยช่วงแรกได้ไปขอสมุนไพรมาจากศาลาชีวกโกมารทิตี ของ ดร.ปลอดประสพ สุรัสวดี ที่เป็นอธิบดีกรมป่าไม้ในสมัยนั้น ขอพันธุ์พืชสมุนไพร ขอคนที่เก่งทางด้าน Botany มาทำสวนสมุนไพร จากเดิมที่มีสมุนไพรอยู่ไม่กี่ต้น จนขณะนี้กลายเป็นสวนสมุนไพรที่ใหญ่ พื้นที่เพียง ๑๐ ไร่ แต่มีสมุนไพรหลากหลายมาก

๕. ขยายผลการพัฒนาสู่หมู่บ้านรอบศูนย์ฯ : ในช่วงปี ๒๕๔๐ การดำเนินการด้านการขยายผลยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร สำนักงาน กปร. พยายามนำผลการพัฒนาไปสู่ประชาคม โดยให้ขยายไปข้ามจังหวัดที่อยู่ในภูมิภาคนั้น และให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเข้าไปเรียนรู้ อบรมต่อเนื่อง และนำไปปฏิบัติต่อจึงจะขยายผลออกไปได้ การขยายผลการพัฒนาสู่หมู่บ้านรอบศูนย์ฯ เป็นไปได้ยาก และยังไม่ประสบผลสำเร็จ แต่ก็ได้มีการวางขั้นตอนในการขยายผล โดยเริ่มจากการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน จัดฝึกอบรม ศึกษาดูงาน ตั้งกองทุน และสร้างชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งการดำเนินการเหล่านี้ต้องดำเนินการต่อเนื่องและต้องได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณ

การทำเขตพัฒนาที่ดินเป็นงานบูรณาการ ที่ประสบปัญหาในขณะนี้คือไม่เกิดการบูรณาการ เพราะงบประมาณอยู่ของใครของมัน ตัวอย่างเช่น เมื่อกรมพัฒนาที่ดินสร้างบ่อจืด กรมประมงก็ไม่นำพันธุ์ปลามาปล่อยเนื่องจากไม่ใช่แหล่งน้ำตามธรรมชาติ ดังนั้น ในการทำเขตพัฒนาที่ดินให้บรรลุผลให้เกษตรกรอยู่ดี กินดี มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น เจ้าหน้าที่ต้องมีการแบ่งงาน วางระบบงาน และต้องลงมาทำงานที่เดียวกัน ขอเสนอว่างานของสถานีพัฒนาที่ดินที่ควรเน้นมีอยู่ ๔ เรื่องหลักๆ คือ

๓.๑ เขตพัฒนาที่ดิน สถานีพัฒนาที่ดินทุกสถานีที่ทำงานในพื้นที่เขตพัฒนาที่ดินเดียวกัน ควรแบ่งงาน แล้วร่วมมือกันทำงานแบบบูรณาการ

๓.๒ สถานีพัฒนาที่ดินทุกสถานีต้องกระจายงานไปสู่อำเภอที่ตนเองรับผิดชอบ

๓.๓. จัดทำแปลงสาธิต ศูนย์เรียนรู้ ของหมอดินอาสาประจำตำบล

๓.๔ วินิจฉัยคุณภาพดิน สถานีพัฒนาที่ดินเป็นผู้ที่อยู่ในพื้นที่ จึงต้องเป็นผู้วินิจฉัยคุณภาพดิน เพื่อที่จะอธิบายเกษตรกรได้ว่าควรจะทำอย่างไรกับพื้นที่ดิน

อยากจะขอฝากทางผู้บริหารของกรมไว้ด้วยว่า ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน มีแหล่งน้ำทั้งในและนอกศูนย์ฯ ที่เป็นประโยชน์ต่อการรักษาความชื้นในดิน และเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับคนรุ่นหลังที่เข้าไปศึกษาดูงาน พื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการดิน จึงขอให้ข้าราชการรุ่นหลังเข้าไปศึกษาดูงานพร้อมกับการปลูกฝังการทำงานแบบ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา รู้รักสามัคคี และมีความอดทนในการแก้ไขทรัพยากรดิน” เพราะจะทำให้เข้าใจและนำแนวคิดการบริหารจัดการไปใช้ประโยชน์ในการผลักดันเรื่องเขตพัฒนาที่ดินได้ต่อไป ซึ่งจะทำให้กรมพัฒนาที่ดินเป็นที่พึ่งของประชาชนได้ เป็นองค์กรที่มีความมั่นคงยั่งยืน ต่อไป

และขอฝากถึงเด็กรุ่นใหม่ที่มีมากที่จะใช้ในการติดต่อสื่อสารกัน แต่เรายังขาดการทำงานเป็นทีม เราต้องเป็นทีมก่อน ก่อนที่จะไปรวมกับทีมอื่นๆ ขอให้เห็นความสำคัญของการใส่ใจกัน และช่วยกัน recheck ข้อมูล อย่าไปบอกว่าผิดหรือถูก เพราะงานด้านการพัฒนาพื้นที่ดิน ต้องทำงานเป็นทีมจึงจะทำได้ในวงกว้าง อยากให้เด็กรุ่นใหม่มีจิตสำนึกและทบทวนงานด้านพัฒนาที่ผ่านมามาว่า ทำไมสภาพพื้นที่เกษตรกรรมจึงเสื่อมโทรมลงทั้งที่มีแผนการพัฒนา และมีหน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงานที่รับผิดชอบ ทำไมก่อตั้งกระทรวงเกษตรและสหกรณ์มา ๑๐๐ กว่าปี ปัจจุบันเกษตรกรก็ยังยากจน เราจะต้องปรับตัวในการทำงานด้านการพัฒนา เราต้องตระหนักแล้วว่างานพัฒนาไม่ใช่งานที่จะมานั่งอยู่หน้าคอมพิวเตอร์ แต่เป็นงานบริหารจัดการระยะยาว เราต้องยึดการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นแบบอย่าง

อีกเรื่องหนึ่ง คือที่กรมพัฒนาที่ดินได้สร้างระบบอนุรักษ์ดินและน้ำไว้ ทั้งการสร้างคันดิน ขันบันไดดิน และปลูกหญ้าแฝก จากคำบอกเล่าประสบการณ์ของอธิบดีหลายท่าน บอกว่า ถ้าทำคันดิน ชาวบ้านจะไม่ค่อยยอมรับ ก็ให้ทำเป็นถนนไปเลย แต่มีข้อเสียคือค่าใช้จ่ายสูง เรื่องหญ้าแฝก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตรากตรำศึกษาแปลงสาธิตการปลูกหญ้าแฝกด้วยพระองค์เอง ก่อนที่จะมาสอนพวกเรา ดังนั้น ขอฝากให้ทางผู้บริหารช่วยดูแลในเรื่องหญ้าแฝก เรื่องคันดิน เรื่องขันบันไดดิน ที่กรมฯ เคยได้สร้างไว้ ร่องรอยตรงนี้สำคัญตอนนี้หลายแห่งถูกไถทิ้ง บางแห่งก็กลายเป็นแหล่งขุดทราย ก็ขอฝากให้ช่วยดูแลพื้นที่ด้วย เด็กรุ่นใหม่จะได้ต้นแบบให้ศึกษาเรียนรู้